

Fecr Yayınları: 555

TAHÂVÎ'NİN USÛL ANLAYIŞI

Dr. Fatma HAZAR

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Ağustos 2022

ISBN: 978-6258304-02-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

TAHÂVÎ'NİN USÛL ANLAYIŞI

Dr. Fatma HAZAR

Ankara 2022

*Öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyduğum
Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN'a
ithaf edilmiştir.*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
SUNUŞ	11
ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	17
I. Tahâvî'nin Hayatı ve Eserleri	20
a. Mısır Bölgesinin Siyâsi ve İlmî Yapısı	21
b. Tahâvî'nin Hayatı	25
c. Tahâvî'nin Eserleri	34
II. Tahâvî Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalar	55
III. Tahâvî Öncesi Usûl-i Fıkıh	57
IV. Tahâvî'nin Yaşadığı Asırda Usûl-i Fıkıh	59
BİRİNCİ BÖLÜM	71
LAFZIN DELÂLETLERİ	71
1.1. Lafızlar	72
1.1.1. Hâs (الخاص)	72
1.1.2. Âmm (العام)	90
1.1.3. Lafzın Delâletinin Açıklık-Kapalılığı Bakımından Lafızlar	102
1.1.4. Kullanıldığı Mana Bakımından Lafızlar	118
1.1.5. Bazı Lafız Türleri	125
1.1.6. Kıraat Farklılıklarının Hükme Etkisi	133
1.2. Beyan	135
1.2.1. Nâsîh ve Mensûh (الناسخ و المنسوخ)	136
1.2.2. Neshin Mâhiyeti	141
1.2.3. Hüküm-Tilâvet İlişkisi Açısından Nesih Türleri	143
1.2.4. Nâsîh-Mensûhun Türü Açısından Nesih Çeşitleri	149
1.3. Tevkîfî Hüküm	168
1.4. Tahâvî'ye Göre Hükümün Kısımları	169
1.4.1. Farz / Vâcip	170
1.4.2. Nedb	173

1.4.3. Müstehâb -----	175
1.4.4. Kerâhe -----	177
1.4.5. İbâha -----	180
1.5. Hükümle İlgili Diğer Kavramlar -----	185
1.5.1. Bedel -----	185
1.5.2. İhtiyat -----	186
1.5.3. Ruhsat -----	188
Genel Değerlendirme -----	191

İKİNCİ BÖLÜM ----- 193

TAHÂVÎ'NİN USÛL ANLAYIŞINDA DELİLLER ----- 193

2.1. ASLÎ DELİLLER ----- 194

2.1.1. Kur'an (القرآن) ----- 195

2.1.2. Sünnet (السنة) ----- 200

2.1.3. İcmâ' (إجماع) ----- 252

2.1.4. Kıyas (قياس) ----- 268

2.1.5. Diğer Akıl Yürütme Metodları ----- 289

2.2. FERÎ DELİLLER ----- 293

2.2.1. Sahâbe Kavli / Uygulaması (قول/عمل الصحابي) ----- 293

2.2.2. İstihân (استحسان) ----- 317

2.2.3. İstishâb (استصحاب) ----- 325

2.2.4. Örf (عرف) ----- 329

2.2.5. Şer'u Men Kablenâ (شرع من قبلنا) ----- 332

2.3. İCTİHAD VE TAKLİD ----- 334

2.3.1. İctihad (إجتihad) ----- 334

2.3.2. Taklid (تقليد) ----- 344

2.3.3. Tahâvî'nin Mezhep İçi Muhalefeti ----- 347

SONUÇ ----- 351

KAYNAKÇA ----- 367

KISALTMALAR

- AÜİF. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b. : bin
bkz. : Bakınız
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. : Editör
h. : Hicrî
thk. : Tahkik eden
trc. : Tercüme eden
md. : Madde
m. : Milâdî
MÜİF. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s. : Sayfa numarası
ss. : Sayfa Aralığı
t.y. : Basım tarihi yok
Üni. : Üniversitesi
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
y.y. : Basım yeri yok
v. : Vefat
vd. : ve devamında

SUNUŞ

İmam Zernûcî, klasik ilimleri önemsemeyi, cedel ilmi gibi sonradan ihdas olunan ilim alanlarından uzak olmayı tavsiye eder. Bunu nakletmekteki maksadımız cümlenin mefhumuna bütünüyle katıldığımızı anlatmak değil klasik ilim ve bunlara dair eserlerin önemine dikkat çekmektir.

İslami ilimler özellikle fıkıh ilmi için kadim eserler çok büyük önemi haizdir. Dinin kaynaklarına tarihi yönden en yakın, sübutu ve sıhhati ilim erbabınca müsellemlen olan eserler o kaynakların doğru anlaşılmasında en güvenilir kaynaklardır. Şimdiki iletişim imkânlarıyla asla mukayese edilemeyecek derece sınırlı şartlar içerisinde büyük emek ve fedakârlıklarla söz konusu eserleri telif eden âlimlerimize şükran ve dua borcumuz vardır. Fakat asıl ve daha önemli bir borcumuz daha var ki, o da bu eserlerin günümüz ilim dünyasına sunulması ve bunlardan ilim adamlarımızın daha kolay yararlanmasına imkân verilmesidir.

Elinizdeki bu çalışma Hicri 4. asrın başlarında telif edilmiş ve Hanefi usûl anlayışının oluşmasına önemli katkısı olan bir eserdir. Zira Tahâvî bir kısım araştırmacılara göre Hanefi mezhebinin ikinci kurucusudur.

Tahâvî bir usûl eseri yazmış değildir. Fakat işlediği fûru konularında Hanefi usûlüne dair önemli esaslar zikretmiştir. Bu çalışmayı yapan Dr. Fatma Hazar usûlde yine Hanefi metodunu kullanmış, adeta iğne ile kuyu kazarak bu güzel ve çok faydalı çalışmayı gerçekleştirmiştir. Bu çalışma Hanefi usûlüne dair orijinal bir çalışmadır. Böyle akademik bir çalışmayı gerçekleştirdiği için kendisini takdir ve tebrik ediyorum.

rum. Ayrıca gelecekte fıkha dair güzel eserler vereceği umuyla bu genç araştırmacımıza başarılar diliyorum.

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

ÖN SÖZ

Fıkıh usûlü, naslardan hüküm çıkarmanın ilmidir. Fıkıh usûlü tarihine baktığımızda, kapsamlı olarak Hanefî usûl teorisinin Cessâs'la başlatıldığını görmekteyiz. Elimizdeki ilk sistematik fıkıh usûlü eserinin ona ait olması, usûl-i fikh birikiminin Cessâs'la başladığı izlenimini uyandırmaktadır. İmam Şafî'nin *er-Risâle* isimli eserinin usûl-i fikhın bilinen ilk eseri olması hasebiyle Hanefî fıkıh usûlü oluşumuna etki ettiği inkâr edilemez. Hanefî imamlarının görüşleri ile başlayan birikimin, Hanefî fakihî İsâ b. Ebân ile devam ettiği bilinmektedir. Usûl-i fikh açısından oluşum ve teşekkül süreci arasındaki geçiş döneminde yaşayan Tahâvî'nin ihmal edilmiş olması, bu ihmalin sebepleri hakkında düşünmeyi gerektirmektedir. Cessâs'ın, çoğu eserini şerh ya da ihtisâr ettiği bir fakihin usûl-i fikhâ katkıda bulunmamış olması düşünülemez. Ancak klasik kaynaklarda kendisine yeterince atfın yer almaması düşündürücüdür. Bu sebeple, Tahâvî'nin Hanefî usûl-i fikh birikimi içerisindeki konumunu aydınlatma düşüncesi, bizi bu konuda çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Elinizdeki çalışma, Prof. Dr. Mustafa Yıldırım danışmanlığında 2020 yılında tamamlamış olduğumuz “Tahâvî'nin Usûl Anlayışı” isimli doktora çalışmasının gözden geçirilmiş halidir. Teşekkül devrindeki usûl-i fikh hakkında yeterli bilgiye sahip olmamamız çalışma konumuzun sebeplerinden birisidir. Hicrî üçüncü asrın sonu ile dördüncü asrın başında yaşamış olan Tahâvî'nin usûl-i fikh görüşleri, bu dönemi aydınlatmak açısından, İslam hukuk tarihi bağlamında da önemlidir.

İslam hukuk tarihinde hicri III. ve IV. asır, usûl-i fikhın teşekkül dönemi kabul edilmektedir. Usûl-i fikhın oluşma dö-

neminden kurucu dönemine geçiş evresi olarak nitelendirilen bu dönem, usûl-i fıkıh açısından “meçhul dönem” olarak bilinmektedir. Bu döneme yönelik yapılan çalışmaların yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda, mümbit bir coğrafyada, ehl-i rey ile ehl-i hadisin kesişim noktasında yer alan bir fakihin usûl görüşlerinin ortaya konulmasının bilimsel bir zorunluluk olduğu kanaatindeyiz. Çalışmaya bu sâiklerle yola çıktık

Çalışmanın birinci bölümde Tahâvî'nin lafızlara ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. *Âmm-hâs*, *zâbir-bâtın*, *emir-nehiy*, *muhkem-müteşâbih*, *nâsib-mensûb* gibi temel lafız çeşitlerini ele alan Tahâvî'nin kendi yaşadığı dönemdeki tartışma ve konularla yetindiği görülmektedir. İkinci bölümde Tahâvî'nin deşindiğı şer'î deliller sırasıyla ele alınmıştır. *Kur'an*, *Sünnet*, *sahabe kavli*, *icmâ*, *kıyas*, *nazar*, *istihsân*, *istishâb*, *örf* delilleri incelenmiştir. Tahâvî'de lafızlar konusunda olduğu gibi, şer'î delillerde de kavramlaşma öncesinin özellikleri görülmektedir. Usûl-i fıkıhın teşekkül dönemi olması, tüm kavram ve terimlerin bulunmamasının ya da bu kavramların bildiğimiz anlamda kullanılmamasının sebebidir. Bu dönemde yer verilen kavramlarda tam bir terimleşme söz konusu değildir. Kavramlar yarı teknik anlamda kullanılmış, bugün bildiğimiz şekliyle ıstılâhî anlamlarına henüz ulaşmamıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise Tahâvî'nin Hanefi usûlündeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yaşadığı dönemde usûl-i fıkıh ile fûru-i fıkıh iç içe olan Tahâvî'nin usûl-i fıkıha dair müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Ancak onun, Hanefi fıkıh usûlü birikiminin sonraki döneme taşınmasında ve kavram ve konuların sistematize edilmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde, yöntem konusunda ve kaynak temininde yardım ve desteklerini esirgemeyen tezi-

min ilk danışmanı ve bu alana yönelmemin müsebbibi muhterem hocam Prof. Dr. İbrahim Çalışkan'ı rahmet ve minnetle anıyorum. Çalışmanın tamamlanmasına ömrü vefa etmeyen hocamın bu çalışmada ve üzerimdeki emeği büyüktür. Onun bıraktığı yerden çalışmamı devam ettirmem konusunda beni cesaretlendiren, kıymetli zamanını ayırarak tezimi defâatle okuyan ve son şeklini almasını sağlayan değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'a müteşekkirim. Kendisinin yakın ilgisi ve desteği olmasaydı bu çalışmanın tamamlanması mümkün olamazdı. Ayrıca çalışmama yöneltmiş oldukları kıymetli eleştiri ve tavsiyelerden ötürü Prof. Dr. Ferit Uslu, Doç. Dr. Abdullah Acar, Doç. Dr. Üyesi Yunus Araz ile diğer hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam esnasında yabancı dilde kaynak temininde ve çalışmanın fikrî olgulaşmasına müzakereleriyle katkı sağlayan değerli meslektaşım Arş. Gör. Dr. Ayşe Yorulmaz'a, çalışmayı dikkatle okuyarak değerli katkılar sunan arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Merve Özdemir'e, Dr. Öğr. Üyesi Tuba Nur Dönmez'e, Arş. Gör. Kamil Çalışkan'a ve Arş. Gör. Alime Çelik'e müteşekkirim. Ayrıca Yurt içi 2211/A burs programı ile çalışmama destek sağlayan TÜBİTAK'a teşekkür ederim. Son olarak, ilmî destek ve teşviklerini her zaman hissettiğim aileme şükranlarımı sunarım.